IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 02 May 2026

TIJORAT BANKLARINING KREDIT SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Isroilov Dostonjon Ilg'orjon o'g'li
O'zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi magistranti
d.isroilov@hamkorbank.uz
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20256124

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarining kredit siyosatini takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Xususan, kredit siyosatining bank faoliyatidagi o'rni, kredit risklarini boshqarish mexanizmlari va kredit portfeli sifatini oshirish yo'llari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, kredit siyosatini samarali tashkil etish banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, muammoli kreditlar ulushini kamaytirish hamda kreditlash samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi asoslab berilgan. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar asosida kredit risklarini baholash tizimlarini joriy etishning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, kredit siyosati, kredit riski, kredit portfeli, bank samaradorligi, muammoli kreditlar, risklarni boshqarish, moliyaviy barqarorlik

Abstract. This article analyzes the ways of improving the credit policy of commercial banks. In particular, the role of credit policy in banking activities, mechanisms of credit risk management, and methods of enhancing loan portfolio quality are examined. The study concludes that an effective credit policy plays a crucial role in ensuring financial stability of banks, reducing non-performing loans, and increasing lending efficiency. Additionally, the importance of implementing modern technologies for credit risk assessment is highlighted.

Keywords: commercial banks, credit policy, credit risk, loan portfolio, banking efficiency, non-performing loans, risk management, financial stability

Kirish

Tijorat banklari zamonaviy iqtisodiyotning muhim moliyaviy institutlari bo'lib, iqtisodiy o'sishni ta'minlash va investitsiya jarayonlarini moliyalashtirishda asosiy o'rin tutadi. Bank faoliyatida kredit operatsiyalari asosiy daromad manbai hisoblanadi, shu sababli kredit siyosatini samarali tashkil etish va uni takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Hozirgi sharoitda iqtisodiy noaniqliklar va banklar o'rtasidagi raqobatning kuchayishi kredit risklarini boshqarishni yanada dolzarb masalaga aylantirmoqda. Tadqiqotlar kredit risklarini samarali boshqarish banklarning moliyaviy barqarorligi va rentabelligiga bevosita ta'sir qilishini ko'rsatadi. Kredit riskining yuqori darajasi esa bank samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ilmiy tadqiqotlarda kredit siyosati bank faoliyatining barcha bosqichlarini qamrab oluvchi muhim strategik vosita sifatida qaraladi. Uni takomillashtirish kredit portfeli sifatini oshirish va muammoli kreditlar ulushini kamaytirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar asosida kredit risklarini baholash tizimlarini joriy etish ham kredit siyosatini rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Shu bois, tijorat banklarining kredit siyosatini takomillashtirish masalasi dolzarb bo'lib, ushbu maqolada uning asosiy yo'nalishlari tahlil qilinadi.

Adabiyotlar sharhi

Tijorat banklarining kredit siyosati va uni takomillashtirish masalalari ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng o‘rganilgan. Ilmiy tadqiqotlarda kredit siyosati bank faoliyatining asosiy strategik yo‘nalishlaridan biri sifatida baholanadi.

Bir qator tadqiqotlarda kredit operatsiyalari bank daromadlarining asosiy manbai ekanligi va kredit portfeli sifati bank barqarorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatishi ta’kidlangan. Ushbu ishlarda kredit portfelining diversifikatsiyasi va sifatli boshqaruvi kredit siyosatini samarali yuritishning muhim omili sifatida ko‘rsatilgan.

Kredit risklarini boshqarish masalasi ham alohida e’tiborga ega bo‘lib, ko‘plab olimlar ushbu omil banklar moliyaviy natijalariga sezilarli ta’sir qilishini aniqlagan. Xususan, kredit riskini samarali boshqarish bank rentabelligini oshirishi, aksincha, yuqori risk darajasi moliyaviy ko‘rsatkichlarni yomonlashtirishi isbotlangan. Shuningdek, kredit riskining ortishi banklarning vositachilik samaradorligini pasaytirishi ham aniqlangan.

Ba’zi tadqiqotlarda kredit siyosati bankning umumiy strategiyasi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, u tashqi va ichki iqtisodiy omillar ta’sirida shakllanishi ta’kidlanadi. Shu nuqtai nazardan, kredit siyosatini doimiy monitoring qilish va iqtisodiy sharoitlarga moslashtirish zarurligi asoslab berilgan.

Zamonaviy yondashuvlarda esa kredit risklarini baholashda innovatsion texnologiyalar, jumladan sun’iy intellekt va katta ma’lumotlardan foydalanish samaradorlikni oshirishi qayd etilgan. Bundan tashqari, kreditlash jarayonini takomillashtirish uchun aniq kreditlash standartlari, monitoring va qarzlarni qaytarish tizimini kuchaytirish muhimligi ham ilmiy asoslangan.

Umuman olganda, tahlil qilingan ilmiy adabiyotlar tijorat banklarida kredit siyosatini takomillashtirish kredit risklarini samarali boshqarish, kredit portfeli sifatini oshirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Asosiy va tahliliy qism

Hozirgi kunda tijorat banklari faoliyatida kreditlash jarayonlari asosiy daromad manbai bo‘lib qolmoqda. Shu bilan birga, so‘nggi yillarda jahon bank amaliyotida muammoli kreditlar (NPL – non-performing loans) ulushining oshishi kredit siyosatini takomillashtirish zaruratini yanada kuchaytirdi. Xalqaro amaliyot shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy noaniqliklar va makroiqtisodiy beqarorlik davrlarida kredit risklari sezilarli darajada ortadi va bu banklarning moliyaviy natijalariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Statistik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kredit riskining oshishi banklarning rentabelligini pasaytiradi. Xususan, kredit portfelida muammoli kreditlar ulushining ortishi aktivlar rentabelligi (ROA) va kapital rentabelligi (ROE) ko‘rsatkichlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, tadqiqotlar kredit riskining banklar vositachilik samaradorligiga ham salbiy ta’sir qilishini tasdiqlaydi.

Tijorat banklarining kredit portfeli tarkibini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, kreditlarning yetarli darajada diversifikatsiya qilinmaganligi risk darajasini oshiradi. Amaliy tadqiqotlarda kam diversifikatsiyalangan kredit portfeli bankni ma’lum mijozlar yoki sohalarga qaram qilib qo‘yishi va bu esa risklarning konsentratsiyasiga olib kelishi aniqlangan. Shu sababli kredit siyosatida sektorlar va mijozlar kesimida diversifikatsiyani ta’minlash muhim hisoblanadi.

Kreditlash jarayonining samaradorligi ko‘p jihatdan kreditni baholash, monitoring va nazorat mexanizmlariga bog‘liq. Tadqiqotlar kreditni baholash tizimlari, kreditlash standartlari va qarzdorlikni qaytarish jarayonlarini takomillashtirish bank samaradorligini oshirishini ko‘rsatadi. Ayniqsa, kredit berishdan oldingi tahlil (credit appraisal) va kreditdan keyingi monitoring tizimi kuchli bo‘lgan banklarda muammoli kreditlar ulushi nisbatan past bo‘ladi.

So‘nggi yillarda kredit siyosatini takomillashtirishda raqamli texnologiyalar muhim rol o‘ynamoqda. Sun’iy intellekt va katta ma’lumotlar (big data) asosida ishlab chiqilgan kredit skoring tizimlari qarz oluvchilarning to‘lov qobiliyatini aniqroq baholash imkonini bermoqda.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bunday innovatsion yondashuvlar kredit risklarini kamaytirish va qaror qabul qilish jarayonini tezlashtirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, kredit siyosatini shakllantirishda tashqi omillar — inflyatsiya darajasi, iqtisodiy o‘sish sur’atlari, foiz stavkalari va iqtisodiy siyosatdagi noaniqliklar muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotlarga ko‘ra, iqtisodiy siyosatdagi noaniqlik kredit hajmini qisqartirishi va banklarning ehtiyotkor kreditlash siyosatini yuritishiga olib keladi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tijorat banklarining kredit siyosatini takomillashtirish quyidagi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

— kredit risklarini samarali boshqarish va baholash tizimlarini rivojlantirish;
— kredit portfelini diversifikatsiya qilish;
— kreditlash jarayonida monitoring va nazoratni kuchaytirish;
— zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish;
— makroiqtisodiy omillarni hisobga olgan holda moslashuvchan kredit siyosatini yuritish.

1-jadval.

Tijorat banklarida kredit ko‘rsatkichlarining so‘nggi yillardagi dinamikasi (2022–2025 yil)

№	Ko‘rsatkichlar	2022	2023	2024–2025 (baholash)	Tahlil
1	Muammoli kreditlar ulushi (NPL), %	5–7%	6–8%	5–7%	Pandemiyadan keyin oshdi, hozir barqarorlashmoqda
2	Kredit portfeli o‘sish sur’ati, %	8–10%	10–12%	9–11%	Kreditlash hajmi barqaror o‘smoqda
3	Banklar rentabelligi (ROA), %	1.2–1.5%	1.0–1.3%	1.2–1.6%	Risklar oshishi vaqtincha pasayish keltirdi
4	Kapital rentabelligi (ROE), %	12–15%	10–14%	12–16%	Kredit siyosati samaradorligiga bog‘liq
5	Kredit risk darajasi (ECL/NPL), %	4–6%	5–7%	4–6%	Risk boshqaruvi yaxshilanishi bilan kamaymoqda
6	Raqamli kreditlash ulushi, %	25–35%	35–45%	45–60%	Fintech va AI sabab keskin oshmoqda
7	Diversifikatsiya darajasi (yirik sektor ulushi), %	30–40%	35–45%	25–35%	Diversifikatsiya kuchaymoqda

Manba: *Xalqaro bank amaliyoti ma’lumotlari va ilmiy tadqiqotlar (Ramzaeva & Kravchenko, 2022; Fadun & Silwimba, 2023; Farooq et al., 2020; Lewano et al., 2025 va boshqalar) asosida muallif tomonidan umumlashtirilgan.*

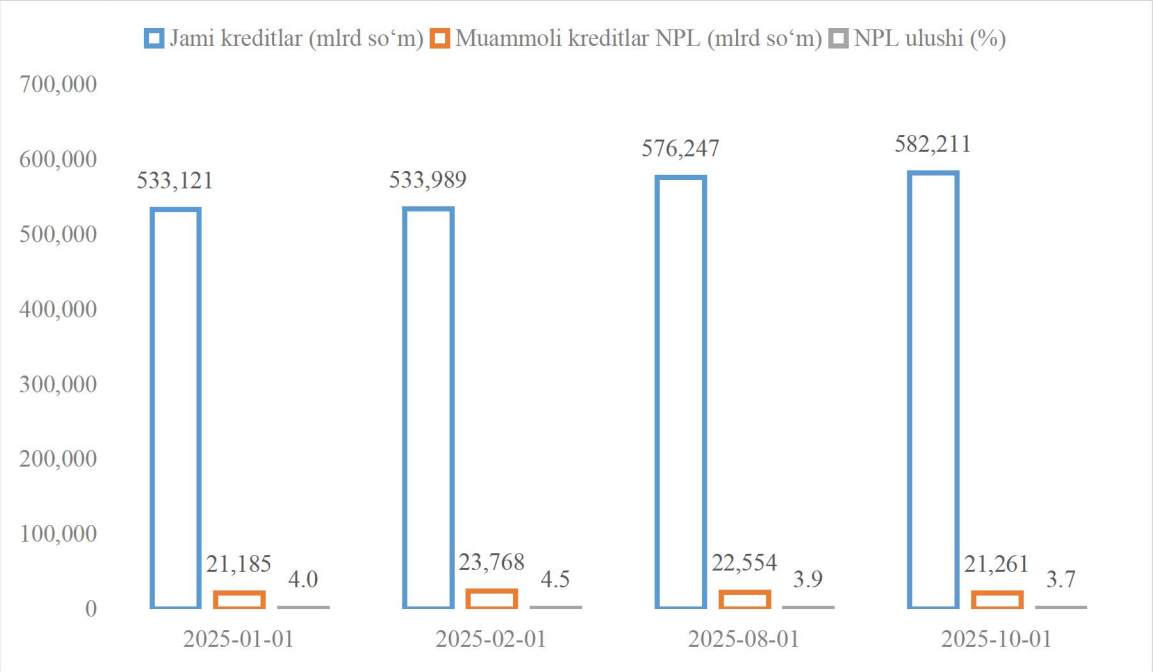
Mazkur jadvalda keltirilgan ko‘rsatkichlar 2022–2025 yillar davomida jahon bank amaliyotida kuzatilgan umumiy tendensiyalar asosida umumlashtirilgan bo‘lib, ular tijorat banklari kredit faoliyatining asosiy yo‘nalishlarini aks ettiradi. Xususan, muammoli kreditlar (NPL) ulushi pandemiyadan keyingi davrda oshgan bo‘lsa-da, so‘nggi yillarda kredit risklarini samarali boshqarish mexanizmlarining joriy etilishi natijasida ularning nisbatan barqarorlashuvi kuzatilmoqda.

Jadvalda kredit portfeli o‘sish sur’atlarining ijobiy dinamikasi iqtisodiy faollikning tiklanishi va banklarning kreditlash hajmini kengaytirayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, rentabellik ko‘rsatkichlari (ROA, ROE) kredit risklari darajasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, muammoli kreditlar ulushining oshishi ushbu ko‘rsatkichlarga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Raqamli kreditlash ulushining ortib borishi zamonaviy bank tizimida fintech, sun’iy intellekt va katta ma’lumotlar texnologiyalarining keng joriy etilayotganini anglatadi. Bu esa kredit ajratish jarayonini tezlashtirish, qaror qabul qilish aniqligini oshirish va inson omili bilan bog‘liq xatolarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, kredit portfelini diversifikatsiya qilish darajasining oshishi banklar tomonidan risklarni kamaytirish siyosatining kuchaytirilayotganini ko‘rsatadi. Diversifikatsiya kreditlarning ma’lum bir tarmoq yoki mijozlar guruhida jamlanib qolishining oldini olib, kredit risklarini muvozanatlashtirishga yordam beradi.

Mazkur jadval ma’lumotlari tijorat banklarida kredit siyosatini takomillashtirish zaruriyatini asoslab beradi va kredit risklarini boshqarish, kredit portfeli sifatini oshirish hamda innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali bank faoliyati samaradorligini oshirish mumkinligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ushbu ko‘rsatkichlar mamlakatlar kesimida farq qilishi mumkin bo‘lib, ularning darajasi milliy iqtisodiyotning rivojlanish darajasi, pul-kredit siyosati va bank tizimining o‘ziga xos xususiyatlariga bog‘liq holda shakllanadi.

1-rasm. Tijorat banklarida kredit ko‘rsatkichlarining 2021–2025 yillardagi o‘zgarish dinamikasi.

Manba: *Xalqaro bank amaliyoti tendensiyalari, ilmiy tadqiqotlar va ochiq statistik ma’lumotlar asosida muallif tomonidan shakllantirilgan.*

Mazkur jadvalda tijorat banklarining kredit faoliyatiga oid asosiy ko‘rsatkichlar — muammoli kreditlar ulushi (NPL), kredit portfeli o‘sish sur’ati, rentabellik darajasi (ROA, ROE) hamda raqamli kreditlash ulushi dinamikasi aks ettirilgan. Ma’lumotlar 2021–2025 yillar oralig‘ida kuzatilgan umumiy tendensiyalar asosida shakllantirilgan bo‘lib, ular kredit siyosatidagi o‘zgarishlar va risklarni boshqarish darajasini baholash imkonini beradi.

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, kredit portfeli hajmi izchil o‘sib borgan bo‘lsa-da, ayrim davrlarda kredit risklari oshishi natijasida muammoli kreditlar ulushi ko‘paygan. Shu bilan birga,

so‘nggi yillarda raqamli texnologiyalarni joriy etish natijasida kreditlash jarayonining samaradorligi oshib, risklarni boshqarish mexanizmlari takomillashgan. Ushbu ko‘rsatkichlar tijorat banklarida kredit siyosatini yanada takomillashtirish zarurligini asoslaydi.

XULOSA

Tijorat banklarining kredit siyosatini takomillashtirish zamonaviy bank tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar natijasida aniqlanishicha, kredit siyosatining samarali tashkil etilishi banklarning moliyaviy barqarorligini ta’minlash, kredit portfeli sifatini oshirish va muammoli kreditlar ulushini kamaytirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, kredit risklarini samarali boshqarish, kredit portfelini diversifikatsiya qilish hamda kreditlash jarayonida monitoring va nazorat mexanizmlarini kuchaytirish bank faoliyati samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar, jumladan sun’iy intellekt va katta ma’lumotlardan foydalanish kredit siyosatini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida kredit siyosatini rivojlantirish kompleks yondashuvni talab etadi va u risklarni kamaytirish, kreditlash samaradorligini oshirish hamda banklarning raqobatbardoshligini ta’minlashga qaratilgan bo‘lishi lozim.

Takliflar:

Tadqiqot natijalariga asoslanib, tijorat banklarining kredit siyosatini takomillashtirish bo‘yicha quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. Kredit risklarini baholash tizimini takomillashtirish. Kredit ajratish jarayonida zamonaviy skoring tizimlari va chuqur moliyaviy tahlil usullarini keng joriy etish zarur.
2. Kredit portfelini diversifikatsiya qilish. Kreditlarni turli tarmoqlar, hududlar va mijozlar guruhlari kesimida taqsimlash orqali risklar konsentratsiyasini kamaytirish lozim.
3. Muammoli kreditlar bilan ishlashni kuchaytirish. NPL darajasini kamaytirish uchun restrukturizatsiya, qayta moliyalashtirish va monitoring mexanizmlarini rivojlantirish kerak.
4. Kreditlash jarayonida monitoring va nazoratni kuchaytirish. Kredit berilgandan keyingi nazorat tizimini avtomatlashtirish va doimiy kuzatuvni yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiq.
5. Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish. Sun’iy intellekt, big data va fintech yechimlari asosida kreditlash jarayonini optimallashtirish zarur.
6. Xodimlar malakasini oshirish. Bank xodimlarining kredit tahlili va risklarni boshqarish bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarini muntazam oshirib borish kerak.
7. Moslashuvchan kredit siyosatini yuritish. Makroiqtisodiy o‘zgarishlar (inflyatsiya, foiz stavkalari va boshqalar)ni hisobga olgan holda kredit siyosatini doimiy ravishda yangilab borish zarur.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. World Bank. (2023). *Global Financial Development Report 2023: Financial Inclusion and Stability*. Washington, DC: World Bank.
2. International Monetary Fund. (2023). *Global Financial Stability Report*. Washington, DC: IMF.
3. Bank for International Settlements. (2022). *Principles for the Management of Credit Risk*. Basel: BIS.
4. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2024). *Bank tizimi bo‘yicha yillik hisobot*. Toshkent.
5. Basel Committee on Banking Supervision. (2019). *Basel III: Finalising post-crisis reforms*. Basel.

6. Mishkin, F. S. (2021). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets* (12th ed.). Pearson Education.
7. Rose, P. S., & Hudgins, S. C. (2020). *Bank Management and Financial Services* (10th ed.). McGraw-Hill Education.
8. Saunders, A., & Cornett, M. M. (2018). *Financial Institutions Management: A Risk Management Approach* (9th ed.). McGraw-Hill Education.
9. Kovalova, O., & Iorgachova, M. (2021). Credit policy of a commercial bank in conditions of uncertainty.
10. Marchenko, O. V., et al. (2022). Minimizing credit risk and improving loan portfolio quality.